

141.

2. melléklet a 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelethez

Javaslat a
„Hortobágyi karikásostor”
Magyar Értéktárba történő felvételéhez

Készítette:

Hortobágyi Természetvédelmi és Génmegőrző Nonprofit Kft (név)

 (aláírás)

Hortobágy, 2017.február 27. . (település, dátum)

(P. H.)
HORTOBÁGYI NONPROFIT KFT.
4071 Hortobágy, Czinege J. u. 1.
Adószám: 18543391-2-09
Céggjegyzékszám: 09-09-016747
K&H: 10402428-40564056-00000000 /26.

I.

A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/szervezet/vállalkozás) neve:

**Hortobágyi Természetvédelmi és Génmegőrző Nonprofit Kft.
4071 Hortobágy, Czinege János utca 1.**

2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai:

**Név: Medgyesi Gergely Árpád
Levelezési cím: 4071 Hortobágy, Czinege János utca 1.
Telefonszám: 52/589-110
E-mail cím: info@hortobagy.eu**

II.

A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése: **Hortobágyi karikásostor**
2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása

agrár- és élelmiszergazdaság	egészség és életmód	épített környezet
ipari és műszaki megoldások	x kulturális örökség	sport
természeti környezet	turizmus és vendéglátás	
3. A nemzeti értéket tartalmazó értéktár megnevezése: **Hajdú- Bihar Megyei Értéktár**
4. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása

A karikás a lovas pásztornépek jellemző terelőeszköze, a magyarságnál valószínűleg a keleti, a honfoglalás előtti török kultúrelemek közé tartozik. A Hortobágyon és a Kiskunságban használt forma, amelynél a szíjkengyelt oldalt kötik a nyélhez, megegyezik a steppei népek, pl. kírgek és baskírok ostoraival. A karikásostor vagy karikás rövid nyelű, kenderkötélre szíjból font, állatterelő eszköz, melyet főleg a csikós, általában kisebb-nagyobb mértékben minden pásztor használt és használ napjainkban is. A magyar pásztor fő és legdíszebb szerszáma, melyet mai napig használnak és készítenek a hortobágyi csikósok és gulyások. Nevét az ostor több ágból álló nyaki részét összekapcsoló réz- vagy vaskarikáról kapta. A múlt század végén viszont ezek a karikák elmaradtak az ostorról és felváltotta őket a bőrből készült fül. A karikásnak ezt a részét teleknek hívjuk, ez köti össze a karikás két fő részét az ostort és a nyelet.

A karikás nyele 35-40 cm hosszú, szilva- vagy meggyfából készül. A nyél részei a markolat (fogó) és az ostornyélfü. A nyelet henger alakúra, szögletesre vagy laposra faragják és alul hagynak neki egy karimát, hogy ki ne essen a kézből. Egykoron az ostornyelet nemcsak fából, hanem lábszárcsontból is készítették. A hortobágyi pásztorember a karikás markolatát, intarziászerű berakással díszíti, más néven kiveri a karikás nyelét. A berakásnál a pásztor először az alakot vési ki késével, azután az egész alapot kivágja. Piparézből, kaucsuk körfésűből, fehér szaruból, napjainkban pedig színes műanyagból kivágja a megfelelő mintát,

belemetszi, réz vagy szaruszeggel oda szegezi és megreszeli. Alkalmazott minták: felkelő sugaras nap, tele hold, magyar korona, kés, villa, gémes kút, bogrács, szolgálfa, ló, tehén, vasaló, kutya, virágok, a Kilenclukú-híd. A nyél többi részét, melyet nem díszítenek, bekötik, ezt nevezzük ostornyélfűnek. Az ostornyélfű szíját hasival átkötve bőr pillangók díszítik, melyek csipkések. Alul a nyélhez alakult a nyél alatt szélesedő, középen végig hasított, kicsipkézett és lyukgalt karszíz lóg, melyet a karra húznak fel, hogy a kezükből ki ne szaladjon a nyél. Végéhez az erős telek van hajtva és kötve, melybe a hasonló, félellipszis alakú ostorfű (ostornyak) kapaszkodik. Az ostorfű hasonló pillangókkal van gazdagon kikötve, mint az ostornyélfű.

Az ostorfűt követi az ostorderék (fonás), a rugó, a csapósíz és a csapó, ezek az ostor részei. Maga az ostor 2-3 méter hosszú, bőrből készül. A fonáshoz az állatok hasa alján található vékonyabb bőrt, a hasit használják. Az ostorfonás úgy történik, hogy a pásztor vesz egy darab kenderzsineget vagy vékonyabb kötelet vagy egy vastagabb szíjat hasít, kiköti a kútkávéhoz, ajtófélféhez és erre, mint bélre fonja a hasit. Egy karikás lehet 6-8-12-16-18-24-32 ágú. A harminckét ágú a legszebb és legnehezebb fonás, ennek elkészítéséhez rendkívüli nagy kézügyesség szükséges. A fonás többféle lehet, a legszebb, az ún. kígyóháti, de ismert még a zabszem-, kocka-, rozmaringfonás is. Az ostorderék 1-1,5 méter hosszú és lefelé folyton vékonyodó hasi fonal, ebből nyúlik ki a rugó, mely rendszeren dupla szíjból van összerakva és 40-50 cm hosszú. Ezután következik az egyes szíjból álló csapósíz, melyre a csapót ráhurkolják. A csapót ló sörényéből, farkából, vagy manapság műszáלבól is fonják, 10-15 cm hosszú és 4-5 cm-t szabadon hagynak belőle, hogy jobban szóljon. Ennek segítségével tudnak a pásztorok erős durranó hangot kicsapni, kicsergetni.

A szép ostor a pásztorok nemcsak terelőeszköze, hanem dísz, címere is. A hajdúsági csikós akármerre megy, mindig a nyakán hordja. Ha a ménest lóháton őrzi, feje felett forgatva elől, egyet ránt rajta, s az ostor csattan. A jószágot nem annyira ütik vele, mint inkább pattogatva, hangos kiáltással készítetik kellő irányba.

5. Indoklás a Magyar Értéktárba történő felvétel mellett, kitérve a nemzeti érték országos jelentőségének bemutatására

A Hortobágy Közép-Európa legnagyobb összefüggő szikes pusztája, mely 1999 óta a Világörökség része, kultúrtáj kategóriában. 2008-ban pedig „Hortobágy a pásztorok földje” EDEN (Kiváló Európai Desztináció) nyertes, Magyarország legjobb, élő hagyományokat őrző desztinációja lett. Ezen a nemzetközileg és országosan is híres pusztán élnek napjainkban is a pásztorok, akik évezredek óta őrzik és terelik a pusztai állatait. Főleg a csikósok elengedhetetlen munkaeszköze és emblemikus tárgya ma is a karikásostor, melyet legtöbb esetben maga a csikós készít el, sokszor művészi kivitelben. A karikásostor a magyar népművészet egyik kiemelkedő értéke, a pásztorok kultúra, pásztor művészet elengedhetetlen része, melyet nemcsak hazánkban, hanem szerte a világban ismernek. A karikás keresett ajándéktárgy, emlék volt mindig a Hortobágyról és ma is az, melynek egyes darabjai eljutottak már a világ különböző pontjaira. Amikor a ménes nyugodtan legelt, mindig volt és van idő azt elkészíteni.

A legtöbb pásztor családjában a mesterség nemzedékről nemzedékre, apáról fiúra száll, a mesterség teljes elsajátításához hozzátartozik az eszközök elkészítése is. Biztosan állíthatjuk, hogy napjainkban is vannak még olyan fiatal pásztorok, akik az édesapjuktól vagy

nagyapjuktól tanultak és tanulnak még ma is. Ők azok, akik továbbviszik hagyományainkat, művészetünket, magyarságunkat és hírünket a világban. Elkészített karikáikba beleteszik azért a mai kor szellemét is, mint ahogy egykoron a felmenőik is tették azt a saját korukban, a díszítmények technikája nem változik, viszont a szimbólumok valamelyest változtak az időkkel.

A következő generációk tagjai remélhetőleg még sok elkészített karikással fogják fenntartani a pásztorművészetet, mellyel tovább erősítik majd a magyar kultúrát és népművészetet, tovább öregbítik majd hírnevünket a világban.

6. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források)

BÉRES András

1962 Terelők, terelőeszközök a hajdúsági pásztorok kezén. A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1960-61. Debrecen.

ECSEDI István

1914 A Hortobágy Pusztája és élete. Debrecen Szabad Királyi Város Könyvnyomda Vállalata. Debrecen.

GAZDA László – VARGA Gyula (szerk.)

1989 Népművészeti örökségünk. Hajdú-Bihar megye népművészete. Európa Könyvkiadó. Budapest.

HETEY Sándor György

1984 Debrecen város törzsménesének története 1944-ig. Alföldi Nyomda. Debrecen.

MADARASSY László

1906 Alföldi pásztorok szíjgyártó készsége. Néprajzi Értesítő.

<http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-119.html> (Letöltés ideje: 2017.01.10.)

8. A nemzeti érték hivatalos weboldalának címe:

III.

MELLÉKLETEK

1. Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális-dokumentációja
2. A Htv. 1. § (1) bekezdés j) pontjának való megfelelést valószínűsítő dokumentumok, támogató és ajánló levelek
3. A javaslatához csatolt saját készítésű fényképek és filmek felhasználására vonatkozó hozzájáruló nyilatkozat

Kivonat a Hajdú-Bihar Megyei Értéktár Bizottság 2015. május 29-ei ülésének határozataiból

20/2015. (V. 29.) MÉBH határozat

A Hajdú-Bihar Megyei Értéktár Bizottság a magyar nemzeti értékek és a hungarikumok gondozásáról szóló 114/2013. (IV. 16.) Korm. rendelet 7. §-ában meghatározott feladatkörében eljárva a „Hortobágyi karikás ostort” felveszi a Hajdú-Bihar Megyei Értéktár kulturális örökség kategóriájába.

A bizottság felkéri elnökét, hogy a határozatot, valamint a javaslat dokumentumait juttassa el a Hungarikum Bizottságnak.

Végrehajtásért felelős: Jantyk Zsolt, a bizottság elnöke

Határidő: 2015. június 8.

Debrecen, 2015. június 4.

Dr. Dobi Csaba s.k.
aljegyző

Tóthné Bobonka
A kivonat hitelül: Tóthné Bobonka Mária

Ajánlás

a „Hortobágyi karikásostor” felvételére
a Magyar Értéktárba,
illetve Hungarikummá minősítésére.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár munkatársaként nagy örömmel értesültem a kezdeményezésről, amelynek végső célja a „hortobágyi karikásostor” felvétele a Hungarikumok sorába.

Az előterjesztésben megfogalmazott ismérvek egyértelműek, világosak és lényegre törőek. Ezek alapján a néprajztudományban járatlan emberek is nagy biztonsággal fel tudják ismerni a hortobágyi karikásostort, és meg tudják különböztetni a felvidéki, a dél-dunántúli, vagy nyugat-dunántúli karikásoktól, illetve a turisták számára készült, lóláb nyelű giccsektől. A karikásostor azon kevés hagyományos mezőgazdasági eszközök egyike, amit még ma is rendeltetészerűen használnak a pásztorok, sőt a készítés területén is élen járnak, ami ugyancsak egyik jellegzetessége ennek az ostorfajtának. A hortobágyi karikásostor nem a dicső múlt vitrinben őrzött poros emléke, hanem az élő és tovább élő pásztor hagyomány kézzel fogható megtestesülése. A múzeumok gyűjteményeiben más tájegységek jellegzetes karikásostoraival is találkozhatunk, de készítési módját, megjelenését és díszítési stílusát tekintve a hortobágyi karikás a legegységesebb. Kiforrott, letisztult elegáns, túlzásoktól mentes megjelenésével más tájegységek ostorainak küllemére is hatással volt, sőt hatással van napjainkban is.

A hortobágyi karikásostornak a Magyar Értéktárba való beemelésével nem csak egy kiválóan használható, és egyszersmind nagyon esztétikus tárgygal gazdagodik az értéktár, de hivatalos elismerést kapnak azok a hortobágyi pásztoemberek is, akik a mindennapi munkájuk magas színvonalú végzése során aktívan használják, sőt saját maguk készítik a karikásostoraikat. A „hortobágyi karikásostor” mind a fentebb méltatott értékei, mind jellegzetesen magyar volta miatt, mind külföldi ismertsége miatt méltó rá, hogy bekerüljön a Magyar Értéktárba, és megkapja a Hungarikum minősítést.

Csömör, 2017. január 19.

Dr. Szöllősy Gábor
agrarmérnök, múzeumi főtanácsos
Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár
Budapest

Déri Múzeum

4026 Debrecen, Déri tér 1

4001 Debrecen, Pf.: 61.

Adószám: 15372356-2-09

Telefon: +36 (52) 322-207 • Fax: +36 (52) 417-560

E-mail: deri@derimuzeum.hu • Web: www.derimuzeum.hu

Ajánló levél a

„Hortobágyi karikásosor” Nemzeti Értéktárba történő felvételéhez

A hortobágyi karikásosor az ostornak, mint széles körben elterjedt állatterelő eszköznek egy nagyon sajátos, karakteres típusa. Az ostor alapformáját tekintve egy rövid merev nyélből és egy hosszú hajlékony szárból álló terelő eszköz, amely az állattartás nélkülözhetetlen kelleke, s a legkülönbözőbb népek tárgyi kultúrájában is megtalálhatóak variánsai.

A karikásosor forradalmi újítása a nyél és a szár összeillesztésének módjában rejlik, s ez a forma azonos a lótarató keleti népeknél használt típusal. A magyar karikásosor ezért valószínűleg keleti eleme népi kultúránknak. A hortobágyi pásztorok által készített és használt karikásosorok elsősorban a nyél díszítésének módjában térnek el a más tájakon ismert ostor típusoktól. A fa nyélbe applikált különböző anyagok (eleinte szaru és sárga- vagy vörösréz, később kaucsuk és műanyag) a nyéltől elütő színükkel képeznek sajátos dekoratív mintázatot. A díszítményeken gyakran megjelennek a pásztorok mindennapi életének tárgyai, a természeti és épített környezet elemei, gyakori a címer ábrázolás, s ezeket kiegészítheti a datálás és a helymegjelölés vagy monogram elhelyezése. A karikás ostorok díszítménye a szimbólumok használatában, a megjelenített tárgyakban a kor lenyomata is.

A néprajztudomány a hortobágyi karikásosort a magyar pásztorművészet tanulmányozása során önálló, jól definiálható egységnek tekinti. A 20. század elejétől számtalan leírás és feldolgozás készült az ostorok díszítmódjáról, díszítményeinek elemeiről. A múzeumok néprajzi gyűjteményei is számos értékes darabot őriznek.

A karikásosor nemcsak az egyik legfontosabb eszköz a hortobágyi pásztorok kezén, hanem mesterségük egyfajta jelképe. Fogalmazhatunk úgy is, hogy a karikásosor a hortobágyi pásztorkultúra emblematikus tárgya, hiszen megformálásával, jellegzetes díszítmódjával képes a szélesebb nyilvánosság előtt is ennek a tájnak a sajátos kultúráját megjeleníteni.

A tárgy történetéhez, életéhez tartozik az a vonatkozás is, hogy a 19. század második felében, a néprajzi tárgy gyűjtés kezdeteinél legszebb példányai, mint kuriózumok egy főúri magángyűjteménybe is bekerültek. A karikásosorok legdíszesebb példányai ajándék gyanánt is szolgáltak, a 19. század végétől napjainkig vannak adatok arról, hogy nagyon előkelő vendégeknek, politikusoknak, akár nyilvános ünnepségek keretében is vendéglátóik karikásosort ajándékoztak.

A Hortobágyon a karikásosor készítése napjainkban is élő hagyomány a Hortobágyon. A pásztor dinasztiaik tagjai körében apáról fiúra, vagy nagyapáról unokára hagyományozódnak a készítés technikai fogásai, s öröklődnek az egyszerű kézi szerszámok. A karikásosor készítése összetett munkafolyamat eredménye, hiszen azonos szinten kell tudni fával, fémmel, csonttal, szarúval bánni, a nyél díszítése, kiverése során, illetve nagy ügyességet, precíz pontos munkát igényel a bőr részek fonása, összedolgozása.

A karikásosor rangját a terelő eszközök között, a díszítményén túl az is adja, hogy használata nagy ügyességet követel. A megfelelő technikával történő

Déri Múzeum

4026 Debrecen, Déri tér 1.

4001 Debrecen, Pf.: 61.

Adószám: 15372356-2-09

Telefon: +36 (52) 322-207 • Fax: +36 (52) 417-560

E-mail: deri@derimuzeum.hu • Web: www.derimuzeum.hu

megszólaltatása, az ostorpattogatás, vagy „csergetés” a Hortobágy környéki falvak ünnepi szokásainak is része volt, így a hajdúszoboszlói szilveszter esti zajkeltés, amely némileg változott formában, de napjainkban is gyakorolt szokás, eredetileg a pásztorok ostor pattogatásából, alakult ki. A hortobágyi és Hortobágy környéki pásztorok nagyobb összejövetelein napjainkban szokássá vált az azonos ritmusra történő közös „csergetés”, amely mintegy összetartozásukat is szimbolizáló látványos megjelenítése.

A hortobágyi karikásostor készítése és használata az alföldi pásztorkultúra értékes, napjainkban is élő eleme, s alkalmas arra, hogy a magába sűrített jelentések által a külvilág számára mintegy szimbolizálja ezt a sajátos világot.

Míndezek alapján legjobb szakmai meggyőződéssel javaslom a hortobágyi karikásostor felvételét a Nemzeti Értéktárba.

Debrecen, 2017. február 22.

Koticsné dr. Magyarai Márta
etnográfus, tárvezető

Ajánlás
a „Hortobágyi karikásostor” Magyar Értéktárba történő felvételéhez

Tovább elődeink útján- a ” Hortobágyi karikásostor”

A mai magyar pásztorkodás és annak kultúrája mára leszűkült Hortobágyra és annak közvetlen közelébe. Ezért fontos, hogy magyarságunk és a felnövekvő nemzedék is megismerje a még meglévő pásztor életet és pásztorművészetet. Miért is mondhatjuk művészetnek? Mert a pusztai élet egyhangúságát megélni és elképzelni csak úgy lehet, ha beeláthatunk és közelebről is megismerjük. A pásztorok mindig is szerettek cifrán öltözködni és szerszámaikra is büszkék voltak, miután saját maguk készítették, saját kezűkhöz, munkájukhoz igazítva azokat és teszik ezt napjainkban is.

Minél sivárabb a pusztta, annál szebb és gazdagabb a pásztorművészet.

A pásztor és környezete befolyásolja és kiegészíti egymást. Messziről csak egy fekete kalapos alak, aztán amikor közelebről megfigyeljük, akkor látható, hogy kincseket rejteget maga körül, de számára olyan természetes, hogy észre sem veszi, mekkora értékeket képvisel. Ezek közé az értékek közé tartozik a hortobágyi karikásostor is, melyet nem lehet mással helyettesíteni a terelőeszközök sorában, e nélkül a pásztor nem boldogul a jószággal. Jelentősége és funkciója napjainkra sem változott. A hortobágyi pásztor fő és legdíszesebb használati tárgya.

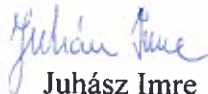
Más tájegységeket tekintve, ahol szintén készítenek karikás ostort, szembetűnök a különbségek. A ma is aktívan tevékenykedő pásztorok többsége maga készíti terelőeszközét, a karikásostort, mely eredeti formájában a Hortobágyon maradt fenn.

A hagyomány nélkül egy nép megszűnik, csak a hagyományok ápolásával maradhat fenn.

A karikásostor használata és készítése is egy élő hagyomány. Ez ne csak egy szlogen legyen, hanem büszkén mondhassuk, hogy e hagyomány él a világ eme kis szegletében.

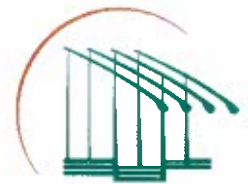
Míndezek alapján a Hajdú-Bihar megyei Lovas és Huszár Hagyományőrző Sport és Kulturális Egyesület alelnökeként, hortobágyi csikós számadóként, valamint népi börművesként legjobb szakmai meggyőződésemmel javaslom a hortobágyi karikásostor felvételét a Nemzeti Értéktárba.

Hortobágy, 2017. január 26.

Juhász Imre

hortobágyi csikós számadó, népi börműves,
a Hajdú-Bihar megyei Lovas és Huszár Hagyományőrző Sport és Kulturális Egyesület
alelnöke

HORTOBÁGYI
NONPROFIT KFT.

Hozzájáruló nyilatkozat saját készítésű fénykép felhasználásához

Alulírott, Medgyesi Gergely Árpád a Hortobágyi Természetvédelmi és Génmegőrző Nonprofit Kft. ügyvezetője (4071 Hortobágy, Czinege János utca 1.) hozzájárulok ahhoz, hogy a Magyar Értéktárba javasolt „Hortobágyi karikásosterről” készített saját fényképfelvételeket célhoz kötötten felhasználják és közlétegyék.

Hortobágy, 2017. február 27.

HORTOBÁGYI NONPROFIT KFT.
4071 Hortobágy, Czinege János utca 1.
Adószám: 18543391-2-09
Cégjegyzékszám: 09-09-016747
K&H: 10403428-1554856-8888888888
Medgyesi Gergely Árpád
ügyvezető

HORTOBÁGYI TERMÉSZETVÉDELMI ÉS GÉNMEGŐRZŐ NONPROFIT KFT.
H-4071 Hortobágy, Mátá major 48 Telefon: (52) 589-110
E-mail: info@hortobagy.eu www.hortobagy.eu
Adószám: 18543391-2-09 Cg. 09-09-016747

ISO 9001:2008

